

Pääministeri Matti Vanhanen J. V. Snellmanin 200-vuotisjuhlavuoden pääjuhlassa Helsingissä

Arvoisa juhlayleisö,

Kaksisataa vuotta sitten Suomessa ja koko Euroopassa oli alullaan nykyaikaistumiskehitys, jota tänään maapallon laajuisena kutsutaan globalisaatioksi. Uusi aikakausi oli kypsynyt pitkään ja se oli saavuttanut ratkaisevat läpimurtonsa Yhdysvaltojen ja Ranskan vallankumouksissa 1776 ja 1789. Uudella mantereella vapaus ja demokratia olivat jo voimissaan. Euroopassa oli kuitenkin vielä edessä useita vastoinkäymisiä ennen kuin demokratia vakiintui koko maanosamme.

Johan Vilhelm Snellmanin syntyessä Tukholmassa 12.5.1806 Eurooppa oli myös keskellä Ranskan vallankumouksen sotia. Napoleon oli edellisenä syksynä saavuttanut suuren voiton Austerlitzissä. Vuoden perästä hän oli kohtaava Tilsitissä Venäjän keisari Aleksanteri I:n painostaakseen tämän julistamaan sodan Englannille ja saadakseen myös Ruotsin liittymään mannermaasulkemukseen Englantia vastaan. Seurauksena oli Suomen sota, Porvoon valtiopäivät, Haminan rauha ja Suomen itsehallinnollisen suuriruhtinaskunnan synty.

Uutiset Euroopan tapahtumista saivat myös Johan Vilhelmin vanhemmat Christian ja Maria Snellmanin pohtimaan, mihin maahan he oikeastaan kuuluivat. Napoleonin Venäjän hyökkäyksen ollessa jo alullaan Aleksanteri I ehdotti selustansa varmistamiseksi Ruotsin uudelle hallitsijalle Bernadottelle tapaamista Turussa elokuussa 1812. Sen myötä Ruotsi aloitti ulkopoliittikan, jota se itse asiassa on noudattanut meidän päiviimme asti. Aleksanteri taas päätti liittää Vanhan Suomen uuteen suuriruhtinaskuntaan ja siirtää pääkaupungin Turusta Helsinkiin.

Ajan poliittinen kehitys sinetöi Ruotsin ja Suomen eron ja Snellmanit muuttivat Kokkolaan heinäkuussa 1813. Johan Vilhelm kävi koulun Oulussa ja kirjoittautui Turun akatemiaan vuonna 1822 yhtä aikaa Elias Lönnrotin ja J.L. Runebergin kanssa.

Wienin kongressin jälkeinen keisareiden Pyhä allianssi pyrki hallitsemaan Eurooppaa, mutta laajan kansan tarpeet sekä uuden ajan tarjoamat mahdollisuudet veivät väistämättä eteenpäin talouden, politiikan ja yhteiskunnan nykyaikaistumista. Tulevaisuuden suunnasta käytiin silloinkin aatteiden taistelua, jonka vaihtoehdot olivat Suomessa tuttuja mm. Anders Chydeniuksen, Henrik Gabriel Porthanin ja A. I. Arwidsonin työn perusteella. Pian ympäri Eurooppaa nousi myös kansallisuusaate vastustamaan Wienin kongressin linjauksia. Suomen tuleva kehitys liittyi tähän kokonaisuuteen, mutta erityisesti Snellmanin vaikutuksesta maamme kansallisen herätyksen pääteemoiksi tulivat sivistys ja realismi.

Valistuksen, romantiikan ja liberalismien aatteissa oli alun perin ollut yhteistä se, että eurooppalainen ihminen on valmis vapautteen, kun vain uskaltaa katkaista ulkoiset kahleet. Suomessa kansallisille herättäjille ei kuitenkaan tullut ensimmäiseksi mieleen vaatia vapautta hallitsijan maan köyhälle kansalle, joka juuri oli tullut Euroopan mahtavimman hallitsijan alamaiseksi.

Snellmanin tavoitteisiin kuuluivat kyllä kansanvalistus, elinkeinovapaus ja kansallinen herätys, mutta niiden perustana oli syvempi historiallinen näkemys ihmiskunnan ja kansakunnan kehityksestä. Hänelle aineellinen ja yhteiskunnallinen kehitys oli vakaalla pohjalla vain, jos se perustuu kansakunnan sivistykseen. Suomi syntyi ja kehittyi eräänlaisena sivistysprojektina.

Tällainen kansallinen sivistyshanke oli Snellmanille osa koko ihmiskunnan yleisinhimillistä kehitystä eli sivistymistä. Sivistyessään kansakunta kehittää kieltään, tapojaan, osaamistaan, oikeusjärjestystään ja muita kulttuurin muotoja. Tässä taas valtiolla on tärkeä tehtävä, koska valtion kautta kansakunta laeissa määrittelee, mikä sen mielestä on oikein ja väärin.

Hyvät kuulijat,

Kaksikymmentäviisi vuotta sitten vietetyn Snellman -juhlavuoden suuri saavutus oli toimittaa Snellmanin kootut teokset. Ne ovat nyt käytettävissämme ruotsiksi ja suomeksi, ja niiden lyhytkin tarkastelu tekee Johan Vilhelmistä elävän, monipuolisen, särmikkäänkin ihmisen.

Ensimmäiseksi kiinnittää huomiota se, että Snellman suoraan sanoutui irti Hegelin ajatuksesta, että yksi kansa tai valtio kerrallaan johtaisi maailmanhistoriaa kohti jotakin päämäärää. Snellman katsoi, että jokainen kansallisuus on arvokas yhtenä yleisinhimillisen sivistyksen muotona. Tämä tietenkin oli tarpeellinen täsmennys pienessä maassa, mutta myös tärkeä opastus antamaan arvo toisillekin.

Luopuessaan yhteen päämäärään sidotusta historian käsityksestä Snellman asetti historian liikevoimaksi ihmisen halun kehittää ja täydellistää itseään ja ympäristöään. ”Ihmisen täydellisyys ei ole siinä, että hän on saavuttanut jonkin määräästeen tietoa ja siveellisyyttä, vaan hänen täydellisyytensä on yhä toimiva kyky täydellistyä. Jokainen maailmanhistorian tarkoituspäätä, joka siirretään sen itsensä ulkopuolelle sen päätekohtaksi, on tyhjän ilman haparointia”, sanoi Snellman.

Tällainen yhteiskunnan täydellistämisen- tai kehittämishalu on hänelle järkevän sisällön saanutta isänmaallisuutta, joka on kunkin yhteiskunnan ja valtion kehittämisen perusta. Tällainen kansasta lähtevä valtiollisen toiminnan tarkastelu loi edellytyksiä demokraattisen mielenlaadun kehittymiselle tulevia tarpeita varten.

Autonomian aika toi Suomeen sen historian ensimmäisen pitkän rauhan kauden. Snellman korosti kulttuurin ja kansakunnan kehittymistä vuorovaikutuksessa muiden kansojen kanssa. Meillä on kaikki syy muistaa ja tiedostaa se, mitä saimme yhteydessä Ruotsin kanssa. Mutta yhtä hyvä syy on muistaa ja tiedostaa uuden autonomisen aseman meille tarjoamat myönteiset mahdollisuudet, joihin suomalaiset tarttuivat Snellmanin johdolla.

Köyhän rajamaan strategiaksi valittiin sivistys: suomalaisen kulttuurin, yhteiskunnan ja talouden kehittäminen ydinalueena henkisen voiman ja henkisten voimavarojen vahvistaminen. Tällä tiellä olemme tulleet monilla aloilla maapallon kärkimaiden joukkoon, ja tällä tiellä me myös jatkamme.

Arvoisa juhlayleisö,

Snellmanin ja hänen sukupolvensa osalta kansakunnan rakentaminen alkoi hyvin, mutta eurooppalaisen vallankumouksellisen liikehdinnän leviämisen pelosta sensuuria kiristettiin, ja vuonna 1850 kiellettiin julkaisemasta suomenkielellä muuta kuin uskonnollista tai taloudellista kirjallisuutta.

Snellmanin yliopistoura katkesi kiistaan Pohjalaisen osakunnan jakamisesta ja haluan pitää luento akateemisesta vapaudesta joulukuussa 1837. Tämä johti lähes kolmeksi vuodeksi eräänlaiseen akateemiseen maanpakoon Tübingeniin ja Tukholmaan, minkä aikana hän kirjoitti tieteelliset pääteoksensa, Persoonallisuuden idea ja Valtio-oppi.

Palattuaan kotimaahan alkuvuodesta 1843 töitä ei löytynyt Helsingistä, mutta kylläkin Kuopiosta yläalkeiskoulun rehtorina. Suomalaisen lehdistön ja viestinnän komeaan historiaan kuuluu, että suomalaisen sivistysliikkeen ja tulevan kansallisen herätyksen ehkä ratkaiseva juurtuminen kansalaismielipiteeseen alkoi juuri sanomalehtien, Saiman ja Maamiehen ystävän kautta. Ajan olot ja niiden mukainen sensuuri lopettivat kuitenkin lehdet, ja suuren perheen isä siirtyi viideksi vuodeksi poliittiseen hiljaisuuteen yksityiselle sektorille helsinkiläiseen Borgströmin yritykseen.

Suurpolitiikka tuli kuitenkin jälleen sekä suomalaisten että Snellmanin avuksi. Venäjän suurvalta-asema oli 1800 -luvun alussa vahva ja se pyrki sitä edelleen lujittamaan. Vuosisadan puolivälissä sen mielenkiinto suuntautui Turkkiin, monien mielestä lopullisena tavoitteena vapaa pääsy Välimerelle. Englanti ja Ranska ryhtyivät vastatoimiin, jotka kärjistyivät Krimin sodaksi. Englannin

laivasto ilmestyi toukokuussa 1854 Hangon edustalle ja elokuussa englantilaiset ja ranskalaiset hävittivät Ahvenanmaalla Bomarsundin.

Tuolloin Ruotsissa ilmestyi kirjoituksia Suomen takaisin saamisesta, eivätkä tällaiset pohdinnat olleet vieraita myöskään liittoutuneiden suunnitelmille. Mutta kun englantilaisten operaatio suuntautui Pohjanlahdelle, suomalaiset puolustautuivat vimmatusti, esimerkiksi Kokkolassa. Uusi hallitsija Aleksanteri II oli tyytyväinen lojaalisuuteen ja linjasi, että Venäjän sodassa ilmenneisiin heikkouksiin tuli koko valtakunnassa vastata uudistuspolitiikalla.

Jo tammikuussa 1856 Snellman sai professuurin, josta hänet oli kahdeksan vuotta aikaisemmin Nikolai I syrjäyttänyt ensimmäiseltä ehdokassijalta. Maassa alkoi intensiivinen uudistustyö. Ensimmäinen suomenkielinen oppikoulu perustettiin Jyväskylään ja Helsinki-Hämeenlinna rautatie valmistui. Kehitys huipentui 1863 suomenkielen kohottaneeseen kieliasetukseen, valtiopäivien säännölliseen kokoontumiseen ja Snellmanin senaattoriksi tuloon. Suomi sai myös oman markan. Kansanopetuksen ja kunnalliselämän uudistus laitettiin alulle. Mitään näistä Snellman ei tietenkään tehnyt yksin, mutta kaikessa hän näyttää olleen tavalla tai toisella mukana.

Suomalainen kehitysstrategia oli panostaa sivistykseen ja infrastruktuuriin. Hänenkin ajamansa elinkeinovapaus vuonna 1879 pyrittiin saamaan maahan muuttamaan ulkomaisia osajia ja yrittäjiä, mm. saamaan liikkeelle maan luonnonvaroihin perustuva metsäteollisuus.

Aleksanteri II:n kauden alun murrosvaiheeseen liittyi myös yksi Snellmanin tunnetuimmista linjauksista Puolan kapinan vuoksi alkuvuodesta 1863. Lännessä ei suunniteltu väliinmenoa, mutta asiasta käytiin lehdistössä laaja polemiikki. Suomessa nousevan liberaalin suuntauksen lehdistössä ehdotettiin Suomen julistautumista puolueettomaksi. Snellman nimitettiin senaattiin huhtikuussa, ja heinäkuussa hän tarttui kynään ja kirjoitti tunnetun artikkelinsa ”Sota vai rauha”.

Historiallis-idealisticen filosofin sanoma oli radikaalin realistinen. Hän analysoi suurvaltojen reaktiot Puolan kapinaan ja sanoi kaikkien vain ajavan omaa etuaan välittämättä Puolasta. Tämän perusteella hän varoitti suomalaisia menemästä mukaan spekulatioihin, olla yrittämättä mitään mihin omat voimat eivät riitä ja luottamaan vain itseensä.

Snellmanin kirjoituksen perustan voi nähdä hänen käsityksessään valtiosta. Jokainen valtio on ihmiskunnan kehityksen erityinen muoto ja kehittää myös lainsäädännössään oman käsityksensä oikeasta ja oikeudenmukaisuudesta. Tällaisten valtioiden yläpuolella ei ollut tuomioistuinta riidan ratkaisemiseen.

Snellmanin kootut teokset antavat mahdollisuuden tältäkin osin muodostaa kokonaiskuvaa Snellmanin ajattelusta. Vuotta ennen ”Sota vai Rauha” – artikkelia Snellman pohti pienten valtioiden asemaa saksalaiseen aikakauskirjaan tarkoitettussa tutkielmassa. Siinä hän ”vahvemman oikeuden” sijaan hahmottelee kansainvälisen oikeuden järjestelmää, jossa pientenkin kansojen oikeudet otetaan huomioon.

Snellmanin mukaan suurvallat määräisivät, mikä on kansainvälisesti oikein ja pienet ottivat osaa voimiensa mukaan. Sitten hän jatkoi, että ”Euroopan valtioiden poliittinen järjestelmä, niiden harrastusten monipuolinen yhteenliittyminen, jolla pienempiäkin valtoja suojellaan...” riippuu kunkin valtion osallisuudesta yleisinhimillisestä sivistyksestä ja siitä missä määrin kansa osallistuu sen edistämiseen. Sivistysvaltioihin perustuvan Euroopan poliittisen järjestelmän suunnittelu ei ollut Snellmanin pääteemoja, mutta ei myöskään siis ollut pois luettu mahdollisuus hänen ajattelunsa pohjalta.

Tänään on parasta snellmanilaista politiikkaa, että vahvistamme sivistysstrategiaamme muillekin esimerkkinä, perustamme realismimme tämän päivän reaaliseen maailmanjärjestykseen ja teemme parhaamme Eurooppamme ja ihmiskunnan poliittisen järjestelmän edelleen kehittämiseksi niin, että se toteuttaa myös pienten kansojen oikeudet.

Hyvät kuulijat,

Viisi vuotta kestäneen senaattorikautensa jälkeen Snellman valittiin Suomen hypoteekkiyhdistyksen johtokunnan puheenjohtajaksi ja hän teki vielä elinkeinoelämän palveluksessa huomattavan uran. Hän oli edelleen monessa mukana. Maamme kehitys ja nousu olivat tiellä, jolta ei ollut paluuta. Snellmanin elinaikaan mahtui vielä uusi suurvaltapolitiikan käänne, joka uhkasi mutta ei estänyt kansakunnan suuntautumista kohti itsenäisyyttä.

Suomen rauhallisen kehityksen kannalta oli ollut tärkeätä, että Itämeren rannikoilla Ruotsi oli pysynyt vuoden 1812 politiikassaan ja hajanainen Saksa oli pitkään varovainen Venäjän suhteissaan. Tilanne alkoi kuitenkin muuttua, kun Ranska-Saksan sodan päätteeksi Saksa yhdistyi 1871. Vuonna 1875 Serbiassa puhkesi kapina turkkilaisia miehittäjiä vastaan. Venäjä meni apuun ja seurasi ”Balkanin sota”, jossa myös suomalainen kaartinpataljoona oli mukana.

San Stefanon rauha oli erityisesti Englannin mielestä liian edullinen Venäjälle ja Saksa kutsui 1878 Berliinin konferenssin. Siinä yhdistyneen Saksan ja Venäjän edut menivät ensimmäistä kertaa näkyvästi ristiin. Venäjä alkoi varautua uusiin konflikteihin, mikä alkoi vähitellen tuntua rajamaissa linnoitustöinä ja väestön lojaalisuuteen tähtäävänä venäläistämispolitiikkana, Suomessa sortokautena.

Suomen kansallinen nousu oli kuitenkin niin vahvalla pohjalla ja niin pitkällä, ettei sitä enää voitu estää. Lopulta joulukuussa 1917 E.N. Setälä saattoi käyttää itsenäisyysjulistuksessa Snellmanin ohjelmaa itsenäisyyden perusteluna: ”Suomen kansa tuntee syvästi, ettei se voi täyttää kansallista ja yleisinhimillistä tehtäväänsä muuten kuin täysin vapaana.”

Snellman ehti 75 -vuotisjuhlassaan vuonna 1881 saada kansalaisten kiitoksen tekemästään työstä. Arvid Järnefelt kuvaa Isänmaa romaanissaan 125 vuoden takaisia tunnelmia Vanhassa ylioppilastalossa:

”Ovet avautuivat selälleen – ja siinä seiso i itse tuo harmaapäinen vanhus, Juhani Vilhelm Snellman.

Hän astui vakaasti sisälle, hiljaa kumarrellen oikealle ja vasemmalle, silmissään vilpittömän liikituksen kyynel.

Hän oli tämän nuorison ehdoton ihanne, sen entusiasmin kohde...

Hänelle pidetyn puheen perästä, jonka pilventakaisilla sanoilla lausuttu, taivaita tavoittava ylistys liikutti kaikkien mielet, nousi vanhus puhujalavalle...”

Snellmanin syntymäpäivät ovat myöhemminkin olleet kansallisia tapahtumia. Sata vuotta sitten 25000 kansalaista muutti nimensä suomenkieliseksi. Samaan aikaan Juhani Aho julkaisi sukupolvensa avainromaanin ”Kevät ja takatalvi”.

Arvoisa juhlayleisö,

Tänään voimme vain ihmetellä, miten vaikeista lähtökohdista Suomessa lyhyessä ajassa saavutettiin ja vakiinnutettiin kansansivistykseen nojaava nykyaikainen kansanvalta. Meillä ovat olleet omat vaikeutemme, mutta demokratiamme kesti kaikki viime vuosisadan eurooppalaiset takaiskut. Tänään olemme Euroopan Unionin aktiivinen jäsen ja sovussa naapureidemme kanssa. Voinee sanoa, että Snellmanin ja hänen aikalaistensa sivistysshanke onnistui.

Tänään globalisaation aikana uudet kansat ja uudet maanosat nykyaikaistuvat, usein samantapaisista lähtökohdista kuin me 1800 -luvulla. Meillä Suomessa ja Euroopassa tie nykypäivään on ollut usein kivinen ja kaita, mutta kokemuksemme mukaan sivistys kansakunnan perusstrategiana on ollut kestävä. Niin se on myös tulevaisuudessa. Tällä vuosisadalla sivistykseen kuuluu entistäkin

enemmän myös luonnonympäristön koko ihmiskunnalle asettamien rajoitteiden huomioinnin.

Kansakunta katsoo jälleen kouluun, tutkimukseen ja yliopistoon vastauksena ajan haasteisiin.

Meidän on siis pidettävä hyvää huolta kansainvälisesti arvostetusta koulustamme sen kaikilla asteilla ja kehitettävä sitä. Meidän on pidettävä huolta tulosten jatkuvasta hyvästä tasosta, mutta myös koko persoonan sivistyksestä. Yhdessä kotien kanssa koulun on tarjottava nuorille kaupallisen anti-sivistyksen vastapainoksi riittävän vahva sivistys, joka tekee mahdolliseksi terveeseen järkeen, sieluun ja ruumiiseen perustuvan hyvän elämän.

Snellman korosti, että kansallinen kulttuuri kehittyy vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Tänään kansainvälinen vuorovaikutus tutkimuksessa ja korkeimmassa opetuksessa on entistäkin tärkeämpää. Tässä meillä on jo vuosisatojen perinteet. Yli neljäsataa suomalaista opiskeli johtavissa eurooppalaisissa yliopistoissa jo ennen Turun Akatemian perustamista 1300 -luvun alusta alkaen, kuten Jussi Nuorteva väitöskirjassaan kertoo. Ajan oloihin nähden tämä oli huomattava saavutus.

Jatkossa tulisi suomalaisten opettajien ja opiskelijoiden voida toimia yhä enemmän ulkomailla sekä muualta tulla Suomeen tutkimaan ja opiskelemaan. Yliopistojen ja korkeakoulujen tulisi voida nykyistä dynaamisemmin tehdä tutkimus- ja kehitystyötä kotimaisten ja ulkomaisten yritysten sekä julkisten toimijoiden kanssa. Meidän on snellmanilaisessa hengessä pidettävä huolta siitä, että tulevaisuutemme turvaamiseksi sivistyksen avulla jokainen yliopistomme on kansainvälisessä vertailussa hyvä ja riittävä määrä niiden yksiköitä on kaikkein parhaimpien joukossa.

Hyvät kuulijat,

Nurmijärveläisenä olen usein pohtinut Aleksis Kiven Seitsemän veljksen loppua ja erityisesti Eeron toimia. Nyt näkökulmaa on antanut se, että havaitsin Snellmanin kirjoittaneen Veljesten vuoden 1873 painoksen esipuheeseen sivistyksen arvosta. Kivi kertookin Eerosta, että nuoruuden hurjien kokemusten jälkeen hän alkoi kirjoitella lehtiin ja harrastaa pitäjän yhteisiä asioita. Ja sitten hän jatkaa suomalaisille läheiseksi käyneellä tavalla.

”Ja tämänkaltaisista harrastelemista laajeni hänen katselemansa elosta ja maailmasta. Synnyinmaa ei ollut hänelle enää epämääräinen osa epämääräisessä maailmassa, ilman mitään tietoa missä ja minkälainen... Hän tiesi sen rajat, sen meret, salaisesti hymyilevät järvet ja nuo risuaitoina juoksevat hongikkoiset harjanteet. Kotomaamme koko kuva, sen ystävälliset äidinkasvot olivat ainaaksi painuneet hänen sydämensä syvyyteen. Ja tästä kaikesta syntyi hänen tahtoonsa halua ja pyrkimystä kohden maamme onnea ja parasta.”

Snellmanille suomalainen sivistys uudistuu siten, että aikaisempien polvien työn tulos käsitetään omaksi ja sitä halutaan edelleen tehdä täydellisemmäksi. Silloin kun koulun ja yliopiston uudelle sukupolvelle tarjoama ymmärrys elosta ja maailmasta johtaa pyrkimykseen kohden maamme onnea ja parasta, toteutuu siinä Snellmanin aate, että jatkamalla suomalaista sivistystyötä voimme auttaa itseämme ja antaa samalla oman panoksemme koko ihmiskunnan yleisinhimilliseen kehitykseen.